

Texts", *St.I*, sy. 30 (1969), s. 114; Ahmet Kavas, "Doğu Afrika Sahilinde Osmanlı Hakimiyeti: Kuzey Somali'de Zeyla İskelesinin Konumu (1265-1334/1849-1916)", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 5 (2001), s. 109-134.

NECMETTİN KIZILKAYA

ZEYLAİYYE

(الزيلعية)

Kâdiriyye tarikatının
Ebü'l-Abbas Safiyyüddin Ahmed
b. Ömer ez-Zeylaî el-Ukaylî'ye
(ö. 704/1305)
nisbet edilen bir kolu
(bk. KÂDIRİYYE).

ZEYNEB

(زينب)

Zeyneb bint Muhammed
(ö. 8/629)

Hz. Peygamber'in kızı.

Hicretten yirmi üç yıl önce Mekke'de dünyaya geldi. Hz. Muhammed'in Hatice'den doğan ilk kızıdır. Annesi ve kardeşleriyle birlikte müslüman oldu. Teyzesi Hâle bint Huveylid'in oğlu Ebü'l-Âs ile evlendi. Bu evliliğin İslâmiyet'ten önce (Abdürrezzâk es-San'ânî, VI, 144) veya İslâmiyet'in ilk yıllarında gerçekleştiğine dair iki rivayet vardır. Câhiliye devrinde evlenmeleri uzak bir ihtimaldir, ancak küçük yaşta evlilik teklifini olumlu karşılayıp söz kesilmiş olması da mümkündür. Kocasını Mekke'nin zenginlerinden ve kendisine emanet bırakılacak derecede güvenilir bir kimseydi. Bu evlilikten Ali ve Ümâme adlı iki çocukları doğdu. Ebü'l-Âs, Zeyneb'in müslüman olması yönündeki teklifini kabul etmese de onun dinî inancına karışmadı. Müşrikler, Zeyneb'i boşadığı takdirde kendisini dilediği kıza evlendirmeyi vaad ettikleri halde o buna razı olmadı ve eşini boşamayacağını ilân etti.

Resûl-i Ekrem ve diğer çocukları Medine'ye hicret edince Zeyneb kocası izin vermediği için Mekke'de kaldı. Kocasını Bedir Gazvesi'ne müşriklerin safında katılıp esir düştü. Müşrikler esirlerinin serbest bırakılması için fidye gönderdiklerinde Zeyneb de bir miktar mal ve annesinin evlenirken kendisine hediye ettiği gerdanlığı yolladı. Hz. Peygamber gerdanlığı görünce çok duygulandı ve ashabından gerdanlıkla birlikte kızının gönderdiği malın kendisine iade edilmesini, kocasının da serbest bırakılmasını istedi. Resûl-i Ekrem, damadını Mekke'ye vardığında Zeyneb'i Medi-

ne'ye göndermesi şartıyla serbest bıraktı. Ebü'l-Âs da dönüşünde Zeyneb'in Medine'ye hicretine izin verdi. Zeyneb kocasının kardeşi Kinâne ile Medine'ye doğru yola çıktı. Kendisi, Hz. Peygamber tarafından gönderilen Zeyd b. Hârise ile ensardan bir sahâbiye Mekke'nin dışında Batn-ı Yecce mevkiiinde teslim edilecekti (Ebû Dâvûd, "Cihâd", 121; Hâkim, IV, 45-46). Bazı Kureyşliler onların yola çıktığını öğrenince peşlerine düştüler; Hebbâr b. Esved ile Nâfi' b. Abdükays, Zûtûvâ'da kendilerine yetiştiler. Hebbâr, Zeyneb'in devesini mızrağıyla ürkütünce Zeyneb bir kayanın üstüne düştü ve kaburga kemiği kırıldı, bu arada karnındaki çocuğu düşürdü ve ölünceye kadar bu kırığın acısını hissetti. Ebû Süfyân Kinâne'ye, Kureyşliler'in düşmanı olan birinin kızını gözleri önünde alıp götürmesinin doğru olmadığını ve geceleyn yolculuk yapmalarının daha uygun olacağını söyledi. Geceleyn yola çıkan Kinâne, Zeyneb'i Zeyd b. Hârise'ye teslim etti. Bu olay üzerine bir seriyye yollayan Resûl-i Ekrem, Hebbâr ile Nâfi'in yakalanıp öldürülmelerini emretti. Fakat seriyyeye katılanlar onları bulamadı. Hebbâr da Mekke fethinden sonra Medine'ye dönerken müslüman oldu.

Kocasının müslüman olmaması bir araya gelmelerine engel teşkil ettiğinden altıncı yılın sonuna kadar Zeyneb Medine'de, kocası Mekke'de yaşadı. Ebü'l-Âs'ın bu zaman içinde Uhud Savaşı'na katıldığı zikredilmektedir (Abdürrezzâk es-San'ânî, VII, 171). Ebü'l-Âs, 6 (628) yılında Kureyşliler'in kendisine teslim ettiği ticaret mallarıyla birlikte Suriye'den dönerken Zeyd b. Hârise kumandasındaki bir seriyye onu ve yanındakileri esir alıp mallarına el koydu. Fakat Ebü'l-Âs ellerinden kaçtı ve geceleyn Medine'ye gitti. Zeyneb'i bularak ondan kendisine eman verilmesini, Kureyşliler'in ticaret malının da iadesini istedi. Zeyneb ona eman verdiğini bildirdi ve babasından isteğinin yerine getirilmesini rica etti. Resûl-i Ekrem, her müslümanın eman verme yetkisinin bulunduğunu söyleyip Zeyneb'in isteğini kabul etti, ancak karı-koca olarak bir araya gelmelerinin mümkün olmadığını söyledi. Ebü'l-Âs, Mekke'ye dönünce malları sahiplerine teslim etti. Ardından Mekkeliler'e İslâmiyet'i kabul ettiğini bildirdi ve kendilerinin mallarına el koyacağı zannına kapılmamaları için daha önce müslüman olduğunu açıklamadığını belirtti. 7. yılın (629) Muharrem ayında Medine'ye hicret etti. Resûl-i Ekrem de onların daha önceki nikâhlarıyla evliliklerinin devamına izin verdi.

Zeyneb henüz otuz bir yaşında iken Medine'de vefat etti; ölüm sebebi hicret sırasında yaşadığı hazin olaydan kaynaklandığı için şehid sayıldı (Nüveyrî, X, 212; Şevkânî, s. 282). Cenazesini Hz. Peygamber'in hanımları Seved ve Ümmü Seleme ile sahâbilerden Ümmü Atıyye ve Ümmü Eymen yıkadı. Resûl-i Ekrem cenazesinin nasıl yakanacağını onlara tarif etti ve kendi izârını vererek kızının vücuduna kefen olarak sarılmasını istedi (Müslim, "Cenâ'iz", 40), cenaze namazını bizzat kendisi kıldırdı. Kızı Bakî Mezarlığı'na defnedilirken çok üzgün halde kabre inen Resûl-i Ekrem'in kabirden çıkarken tebessüm ettiği, sebebi sorulunca da kızının kabir azabının şiddetine dayanamayacağını düşünerek onun kabir azabı çekmemesi için dua ettiğini ve duasının kabul edildiğini söylediği rivayet edilmiştir (Hâkim, IV, 49). Zeyneb'in Dimaşk veya Kahire'de medfun olduğuna dair bilgi doğru değildir. Zeyneb'in oğlu Ali henüz ergenlik çağına ulaşmadan vefat etti; kızı Ümâme ise teyzesi Hz. Fâtıma'nın isteğiyle onun vefatından sonra Hz. Ali ile evlendi ve Hasan ile Hüseyin'e anelik yaptı.

Peygamber ailesinin diğer fertleri gibi Zeyneb de güzel bir ahlâka sahipti. Resûlullah onu sever ve överdi. Ebü'l-Âs'ın Zeyneb'in faziletinden bahseden bazı beyitleri bulunmaktadır (*a.g.e.*, IV, 47). Zeyneb, İslâm'ın yayılması için gayret göstermiş, babasına yardım etmeye çalışmış, Resûl-i Ekrem, Mekke'de İslâm'ı tebliğ ederken müşrikler tarafından üzerine toprak atıldığında yetişip babasının yüzünü yıkamış, babası da kendisine, "Babam kötü duruma düşecek diye korkmal!" demiştir (Taberânî, XX, 342). Resûlullah, Zeyneb ve çocuklarıyla yakından ilgilenir, zaman zaman çok sevdiği torunu Ümâme omzunda olduğu halde namaz kılardı (Ebû Dâvûd, "Şalât", 165). Ümâme ağır bir hastalık geçirdiğinde Zeyneb babasına haber gönderip eve gelmesini istemiş, Resûl-i Ekrem eve gelip torununu o halde görünce ağlamış ve ağlamanın Allah'ın verdiği merhamet duygusundan kaynaklandığını belirtmiştir (Taberânî, I, 135). Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi sırasında da Zeyneb'in oğlu Ali'yi terkisine bindirdiği rivayet edilmiştir (*a.g.e.*, XXII, 424).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Muşannef* (nşr. Habîbürrahman el-A'zamî), Beyrut 1403/1983, V, 225; VI, 144; VII, 168, 171; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 657; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VIII, 30-36; Belâzürî, *Ensâb*, I, 397-400; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmeccid es-Selefi), Kahire, ts. (Mektebetü İbn Teymiyye), I, 135; XX, 342; XXII,

ZEYNEB

424; Hâkim, *el-Müstedrek* (Atâ), IV, 45-51; Abdül-ganî b. Abdülvâhid el-Makdisî, *Cüz' fihî zevâcû Ebi'l-Âş b. er-Rebî' bi-Zeyneb binti Resûlillâh şallallahû 'aleyhi ve sellem* (nşr. Müsâid Sâlim el-Abd el-Câdir, *Likâ'ü'l-âşri'l-evâhir bi'l-Mescidi'l-Harâm* [38] içinde), Beyrut 1423/2002; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe* (Bennâ), VII, 130-131; İbn Beş-küvâl, *Ğavâmizü'l-esmâ'î'l-mübhem* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid – M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, I, 71-73, 150-153; İbn Hacer, *el-İşâbe*, IV, 312-313; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, X, 211-212; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, I, 334-335; II, 246-250; Şevkânî, *Derrü's-sehâbe* (nşr. Hüseyin b. Abdullah el-Amrî), Dimaşk 1404/1984, s. 280-282; Talat Sakallı, "Ebü'l-Âs", *DîA*, X, 293-294; Mehâ el-Mübârek, "Zeyneb binti'r-Restül Muhammed şallallahû 'aleyhi ve sellem", *Mevsû'atü'l-'Arabiyye*, Dimaşk 2004, X, 515-516.

AYNUR URALER

ZEYNEB bint ALİ

(زينب بنت علي)

Zeyneb el-Kübrâ bint Alî
b. Ebî Tâlib el-Hâşimiyîye
(ö. 62/682 [?])

**Hz. Ali ile Fâtıma'nın
en büyük kızları.**

Yaygın kabule göre Şâban 5 (Ocak 627) tarihinde Medine'de doğdu (diğer görüşler için bk. M. Hüseyin el-Hâirî, II, 164). Ağabeyleri Hasan ile Hüseyin'in ve bazı rivayetlere göre ise ölü doğan veya doğduktan hemen sonra ölen Muhassin'in (Muh-sin) ardından dünyaya geldi. Bazı kaynaklarda, onun doğumundan kısa süre önce vefat eden teyzesi Zeyneb'in adının bizzat Hz. Peygamber tarafından kendisine verildiği zikredilmekle birlikte Zeyneb'in vefatının 8. yılın Safer ayında (Haziran 629) olduğunun bilinmesi bu rivayeti zayıflatmaktadır. Hz. Ali'nin diğer bir hanımından olup kendisiyle aynı adı taşıyan küçük kardeşinden ayırt edilmesi için Zeyneb el-Kübrâ diye anıldığı gibi ömrü boyunca birçok zorlukla karşılaştığı için "Ümmü'l-mesâib" künyesiyle de anılmıştır (*A'yânü's-Şî'a*, VII, 137).

Hayatına dair bilgiler daha çok menkıbe türündendir. Hz. Fâtıma'nın vefatı esnasında bütün kardeşlerinin bakımını kendisine vasiyet ettiğine dair rivayetlerin, o sırada küçük bir çocuk olan Zeyneb'in daha sonraki dönemlerde aile fertlerinin yaşadığı sıkıntılara katlanıp onları nasıl himaye ettiğini göstermek üzere üretilmiş haberler olduğu söylenebilir. Annesinin ölümünün ardından Hz. Ali'nin Fâtıma'dan sonraki eşlerinin (Ümmü'l-Benîn bint Hizâm, Leylâ bint Mes'ûd, Esmâ bint Umeys) gözetiminde büyüdü. Eğitimiyle bizzat babası ilgilendi. Onun kontrolü altında tah-

silli, akıllı ve basiretli bir genç kız olarak yetiştikten kendisine "Akiletü Benî Hâşim" lakabı verildi. Henüz çocukken bile bazı meselelerde verdiği cevaplarla babasını şaşırttığı rivayet edilmektedir. Genç kızlık döneminde özellikle kadınlar sorularına cevap bulmak için kendisine başvuruyordu (Muhammed el-Hassûn – Ümmü Ali Meşkûr, s. 381, 392). Evlilik çağına gelince birçoğu tâlibi bulunmasına rağmen babası onu amcası Ca'fer b. Ebû Tâlib'in oğlu Abdullah ile evlendirdi. Abdullah babasının Habeşistan'a hicret ettiği dönemde dünyaya gelmiş cömertliğiyle meşhur bir sahâbî idi. Bu evlilikten Ali, Avn, Muhammed, Abbas ve Ümmü Külsûm adlı çocukları doğdu (İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, VII, 133; Süyûtî, s. 6; bazı kaynaklarda Muhammed ve Abbas yerine Ca'fer ve Ümmü Abdullah adları zikredilmektedir, meselâ bk. Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, s. 82-83). Avn ile Muhammed, Kerbelâ'da şehid düştü. Ümmü Külsûm'u dayısı Hz. Hüseyin'in sağlığında Muâviye oğlu Yezid'e istedi, ancak babası Abdullah bu konudaki kararı Hüseyin'in vermesini istedi. Hz. Hüseyin teklifi kabul etmedi ve Ümmü Külsûm'u Kâsim b. Muhammed b. Ca'fer ile evlendirdi (*A'yânü's-Şî'a*, VII, 137).

Hz. Ali'nin hilâfeti döneminde Zeyneb kocası Abdullah'la birlikte Küfe'ye yerleşti. Abdullah, Sıffîn Savaşı'nda Hz. Ali'nin kumandanlarındandı. Muâviye'nin, oğlu Yezid için halktan biat aldığı dönemde Yezid'e biat etmemesine rağmen her ikisinin de kendisine saygı gösterdiği zikredilmektedir (Âişe Abdurrahman, s. 36-37). Kerbelâ Vak'ası'ndan önce birçok yakını gibi Abdullah b. Ca'fer de Hz. Hüseyin'i Küfeliler'in davetine icabet etmemesi konusunda uyarılmış, ancak sonuç alamamıştı (İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 40-41). Kerbelâ Vak'ası'nda Abdullah, Medine'de kaldığı halde Zeyneb'in kocasını bırakıp iki oğluyla birlikte Hüseyin'in yanında nasıl yer alabildiği konusu tam olarak vuzuh kazanmamıştır. Bu hususta iki ihtimalden söz edilmiştir. İlkine göre Abdullah, Zeyneb'i bu tarihten önce boşamıştır. Tarihi tesbit edilememekle birlikte Abdullah'ın Zeyneb'i boşadıktan sonra onun küçük kardeşi Zeyneb es-Suğrâ ile evlendiği bilinmektedir (İbn Hazm, s. 33; Âişe Abdurrahman, s. 43; Mûsâ M. Ali, s. 118-119). Bazı kaynaklarda kaydedilen ikinci ihtimale göre ise o tarihte Zeyneb'in henüz boşanmamış olduğu ve kocasının izniyle Hz. Hüseyin'in yanında yer aldığı zikredilmektedir (*A'yânü's-Şî'a*, VII, 137).

Zeyneb, Sünnî kültürüne nisbetle Şiî kültüründe daha çok ön plana çıkmıştır. Kendisi bilhassa Kerbelâ Vak'ası'nda ve sonrasında rolü bakımından önem arz etmektedir; zira bu olayda Hz. Hüseyin en önemli kişi ise Zeyneb de en önemli kadındır. Yezid'in askerlerinin onları kuşatıp çatışmalar başladığında yaralananların tedavi ve bakım işini ailenin en yaşlı kadını sıfatıyla Zeyneb yönetmiş, kadın ve çocukları o korumuştur. Kerbelâ Vak'ası sırasında hastalığı dolayısıyla çatışmalara katılamayan, kendisini çadırında öldürmek isteyen askerlerin saldırısından Ömer b. Sa'd'ın gayretiyle kurtulan Zeyneb, huzuruna getirilenler arasında Zeynelâbidin'in de bulunduğunu anlayan Küfe Valisi Ubeydullah b. Ziyâd'ın onu öldürtmek istemesi üzerine yeğenin üstüne kapanmış, bunun için önce kendisini öldürmesi gerektiğini söylemiş, böylece valinin azmini kırmış ve Zeynelâbidin'i kurtarmıştır (Taberî, III, 337). Küfe'de ve ardından götürüldüğü Dimaşk'taki benzer davranışları sebebiyle Zeyneb bazı kaynaklarda Hz. Peygamber'in soyunu yok olmaktan koruyan kişi olarak da zikredilmektedir (D'Souza, XVII/1 [1998], s. 45).

Zeyneb ve yanındakiler Dimaşk'ta birkaç gün tutuldu, ardından Nu'mân b. Beşîr'in himayesinde Medine'ye dönmelerine izin verildi. Zeyneb, Medine'ye döndükten sonra kendilerine yol boyunca eşlik eden ve onlara iyi davranan Nu'mân b. Beşîr'e üzerlerindeki bütün takıları hediye etmek istemiştir. Zeyneb'in, Medine'ye dönmesine izin verildiği sırada Kerbelâ'da şehid edilen aile fertlerinin Dimaşk'a getirilerek kesik başları Kerbelâ'da defnedilmedikçe oradan ayrılmak istemediğini dair yorumlar ve geleneksel kabuller (a.g.e., s. 46-47) ihtiyatla karşılanmalıdır. Şehidlerin vücutlarının Kerbelâ'da defnedildiğinde şüphe bulunmamakla birlikte başlarının nereye gömüldüğü kesin olarak bilinmediğinden Zeyneb'in onları Kerbelâ'da defnettirmeyi başardığını kabul etmek mümkün değildir.

Zeyneb'in vefat tarihi ve yeri konusunda da ihtilâf vardır. 14 Receb 62 (29 Mart 682) tarihinde veya 65 (684) yılında Kahire'de, Dimaşk'ta yahut Medine'de vefat ettiğine dair rivayetler mevcuttur (Ahmed Şerebâsî, s. 69; *A'yânü's-Şî'a*, VII, 140; *DîA*, XXXVIII, 46). Onun 14 Receb'de vefat ettiğini kabul eden Şiiler her yılın bu gününde kendisini anmak üzere tâziye meclisleri akdetmektedir (Mûsâ M. Ali, s. 64; *Dâ'iretül-ma'ârifü'l-İslâmiyyeti's-Şî'iyye*, XIII, 107). Çeşitli kaynaklarda mezarının Kahire'de veya Dimaşk'ta olduğu zikredilmek-